

Het systeem contra het individu

Als Winston Smith, de hoofdpersoon uit *Orwells 1984*, niet langer aan Grote Broer gehoorzaamt maar verliefd wordt op de donkerharige Julia, weet hij dat zijn dagen zijn geteld. Vroeg of laat zal de Dunkpolitie hem betrappen. Hij zal worden opgepakt en naar het Ministerie van Liefde worden afgevoerd. Daar zal hij spoorloos verdwijnen en elk tastbaar bewijs dat hij eens heeft bestaan zal uit de geschiedenis worden weggewist. Het individu legt het in de grimmige wereld van *1984* onherroepelijk tegen het systeem af. Voor persoonlijke vrijheid is geen plaats. De eigen wil moet wijken voor totale overgave aan Grote Broer.

Aan de vooravond van het jaar waarop Orwell zijn sinistere anti-utopie projecteerde, mogen wij ons gelukkig prijzen dat het totalitaire politieke systeem dat in *1984* wordt beschreven, althans in dit deel van de wereld geen werkelijkheid is geworden. De bureaucratie mag dan enorm zijn uitgedijd, van een overheersing van de persoonlijke levenssfeer door een almachtige staat is geen sprake. Big Brother zit er zelfs een beetje hulpeloos bij en hij is op dieet gezet om te vermageren. Neen, als Grote Broer bestaat, zullen we hem in *1984* waarschijnlijk niet bij de overheid moeten zoeken. Maar hij kan wel andere gedaanten hebben aangenomen. Misschien gaat hij schuil in de Techniek die haar eigen onbeheerste gang lijkt te gaan, of in de Economie die de individuele burger van onwelzijn voorziet. Of gaat hij misschien verborgen achter nieuwe Maatschappelijke Ontwikkelingen die aan de persoonlijke vrijheid steeds minder ruimte laten? Of in de Internationale Politiek die de wereld in blokken, en de wereldbevolking in eerste- en tweede-rangsburgers verdeelt? Want steeds weer duikt Grote Broer ergens anders op om Winston Smith, de held van het verhaal, in zijn keurslijf te persen.

Dit nummer van *ESB* staat in het teken van *1984*, de ongelijke strijd van het individu tegen het systeem. Wordt de burger van *1984* net als Winston Smith in *Orwells* wereld, niet opnieuw door het systeem platgewaist? Welke ontwikkelingen tekenen zich af waarvan hij uiteindelijk de dupe kan worden.

Eerst wordt het gebied van de *technologie* verkend. Daar doen zich zulke snelle ontwikkelingen voor dat we voortdurend het gevoel krijgen achter de feiten aan te lopen. We zitten in de informatiemaatschappij nog voordat we weten wat dat woord betekent en er wordt aan de erfelijkheid gesleuteld zonder dat we de ethische aspecten daarvan doorgronden. De technische ontwikkeling lijkt zich volkomen autonoom te voltrekken. De burger merkt het pas als hij in zijn leven van alledag met de gevolgen wordt geconfronteerd. Geheel in de stijl van *1984* schetst Thoenes in zijn column de belevenissen van Winston Smith, die in *2084* het kind van de rekening is van de genetische revolutie. En Galjaard zet uiteen hoe de mens eerst als arbeidskracht door de robot wordt vervangen, waarna de digitale logica ook zijn privé-leven binnendringt. Tuininga maakt zich echter minder zorgen. Want de techniek verandert wel de omstandigheden waarin wij leven, maar niet de mens zelf. „In de praktijk van alledag blijkt hoe weinig de mens zich door de technologie laat veranderen”.

Naast het systeem van de technologie is er het systeem van de *economie* waartegen individuen het onderspit delven. De technische ontwikkeling leidt tot een uitstoot van arbeid uit het arbeidsproces, die het hele arbeidsbestel onder druk zet. Het probleem wordt nog vergroot door de demografische ontwikkeling (zie het artikel van Van de Kaa) die voor een snel groeiend aan-

bod van arbeid borg staat. De samenleving is er niet op ingesteld dat voor een steeds groter wordend deel van de beroepsbevolking geen arbeidsplaatsen beschikbaar zijn. Daar komt nog bij dat de arbeidsuitstoot zich concentreert op specifieke groepen werknemers (zie *Klaassen en Eizenga*) waardoor zich een soort klassenscheiding kan gaan voltrekken. De scheidslijn loopt niet alleen langs het al dan niet hebben van een betaalde baan, maar zet zich voort in verschillen in bestedingspatroon, leefgewoonten (zie ook *Van Bijsterveldt*) en in een ruimtelijke segregatie (zie *Verbaan, Puylaert en Van Staalduine*). Op de gevaren die een dergelijke ontwikkeling in zich bergt, wijst ook *Van Stiphout*. Zij is een bron van maatschappelijke instabiliteit. Als voor een groeiende groep van de bevolking het huidige arbeidsbestel niet veel meer heeft te bieden, moeten we er niet vreemd van opkijken als de loyaliteit aan dat bestel eveneens in snel tempo minder wordt.

Dat is ook de conclusie van *Potma*, die daar echter vanuit een heel andere invalshoek toe komt. Hij ziet de huidige economische ontwikkeling behalve als een bedreiging voor de werkgelegenheid, ook als een bedreiging voor het milieu. Het streven naar economische groei is een eigen leven gaan leiden, ten koste van de burger. Het systeem jakkert door en *Winston Smith* betaalt het gelag.

Maar het kan ook zijn dat Grote Broer zich op veel slinkere wijze in het sociale leven mengt. In de vorm van nieuwe *maatschappelijke opvattingen*, nieuwe waarden en normen. Volgens sommigen zou GB in het cultuurpatroon zelf zijn geïnfiltreerd. Onder het mom van een streven naar grotere maatschappelijke gelijkheid wordt het individu van zijn vrijheden beroofd. In het artikel van *De Valk* worden de tegenstrijdigheden die in de veranderende normen en waarden verscholen zitten, geanalyseerd. Het artikel van *Pen* sluit daarbij aan als hij beschrijft hoe de overheid steeds meer bedolven is geraakt onder de claims van de burgers die hun (gelijke) rechten zijn komen opeisen. Uiteindelijk heeft dat de verzorgingsstaat zelf aan het wankelen gebracht.

In de *internationale politiek* zit Grote Broer achter het mechanisme van de bewapeningswedloop die een rechtstreekse bedreiging voor het individu inhoudt. Maar ook in de economie, als de rijke geïndustrialiseerde landen en de rest van de wereld zich steeds meer van elkaar afsluiten. Als de OECD-landen bij hun pogingen tot economisch herstel de blik uitsluitend naar binnen blijven richten en de derde wereld van het internationale economische herstel buitensluiten, zal de welvaarts kloof steeds dieper worden en zal de wereld verder in kampen verdeeld raken (zie *Emmerij*). Daarbij is het overigens nog de vraag of Europa zich in het pact van de rijke landen zal kunnen handhaven. Als de Europese Gemeenschap blijft volharden in de verstarring die haar momenteel kenmerkt (zie *De Jong*), wacht haar een weinig florissante toekomst.

Zo voert de speurtocht naar Big Brother, die in deze *ESB* wordt ondernomen, langs de techniek en de economie, langs het stelsel van normen en waarden en over het internationale economische en politieke toneel. Want Grote Broer ligt overal op de loer om het individu te vermorzelen. De strijd van *Winston Smith* is nooit gestreden.

L. van der Geest